

Мр Предраг Јашовић

Институт за српску културу, Лепосавић

ПРОБЛЕМ "МРТВОГ ЈЕЗИКА"

***Апстракт:** Доситеј Обрадовић је балканска квалификативна и квалитативна првина. То је књижевна чињеница мимо које се не може ићи. Зато није изненађујуће што је његово дело једно од најчешће приређиваних и прерађиваних дела на, пре свих, српској литерарној сцени. Те прераде и приређивања премашују сто осамдесет различитих издања. Приређивању се приступало на различите начине, од тоталне прераде Доситејевог дела "превођењем" на савремени српски језик, где је дело постало хибридни организам без суштине до професионалних приређивања, као што је у случају Ђура Гавеле и Милорада Павића. Зато се проблем приређивања наметнуо, јер у случају Доситејевог дела приређивање подразумева низ херменеутичко-аксиолошких захвата што захтева и обазриви методолошки приступ.*

***Кључне речи:** савремени књижевни језик, речник, метајезик, превођење, мртве речи, заборављене речи*

Данас је рецепција Доситејевог "Живота и прикљученија" делимично отежана. То узрокује специфичност језика којим је дело означено. У односу на данашњи савремени књижевни језик, језик Доситејевог дела има доста старословенских, црквенословенских и славеносерпских речи. Ове речи делују архаично, како по облику, тако звуку и значењу. Праћењем семантичких кодова којима је текст означен можемо установити фонетско-морфолошке промене које је српски језик претрпео; можемо утврдити да постоје речи које су заборављене, или је њихова семантичка вредност и звуковни облик сасвим другачији у односу на реч са истим значењем у савременом српском језику, на пример: *банкоцедула* – новчаница, *баракаруол* – лађар, *вешт* – ствар, *гортан* – гркљан, *дивјачеств* – дивљаштво, *злак* – трава, *извест* – изговор, *корибал* – брод, *обида* – увреда; исти је случај и са придевима: *благополучно* – добар, *благодотан* – доброћудан, *високоумије* – охолост, *дражајшии* – најмилији, *глубок* – дубок, *жесточ* – жесток, *згадан* – гладан; такво стање налазимо и код глагола: *владичествовати* – владати, *вмењати* – замишљати,

водворавати – становати/бавити се, *дишпутати* – расправљати, *кричати* – дерати се /викати, *обстати* – остати, *приличествовати* – доликовати; и прилози су претрпели промене: *везде* – увек, *всује* – узалуд, *на ма* – одмах, *чрез* – због.

Има и речи које су сачувале гласовни облик и семантичку вредност: *багатела*, *мор*, *лихва*, *баба*, *весма*, *дажд*, *повест*, *слово*, *славити* и друге. Ове речи у многоме олакшавају рецепцији праћење текста. Шта више, оне чине својеврсни *структурални чвор*. Повезују речи које су временски измештене морфолошким карактеристикама и семантичким спецификумом из актуелности рецепције. То знатно рецепцији омогућава праћење текста.

Језик којим је означена садржина текста Доситејевог дела отежава читање, јер постоје кодови чија се семантичка вредност теже декодира. Пошто ово представља проблем првенствено невештим читачима, без знатнијег предзнања и читалачког искуства, на крају школских издања Доситејевих дела обавезно постоји речник речи савременог српског језика који је превод архаичних облика којима је његово дело кодирано.

Речник сабраним делима из 1961. урадио је Ђура Гавела. Овај речник је приликом публикавања разних издања Доситејевих дела углавном прештампаван, или знатно редукован,¹ али је и обогашен од стране Милорада Павића за 230 речи.² Тако је млађој и широј читалачкој публици знатно олакшано праћење текста.

Кад говоримо о тим *речницима* на крају разних издања, неопходно је рећи да су то *два речника једног језика*. Речник речи савременог српског језика треба схватити као речник синонима којима може да се "покрије" значење Доситејевог дела. Овај речник је *метајезик* архаичног језика којим је дело кодирано. *Метајезик* чини спецификум рецепције Доситејевог дела. Општењем дела и рецепције укида се временска дистанца. Може се рећи да се текст адаптирао рецепцији. Али, то је привид, јер се заправо субјект рецепције адаптирао тексту. И ту настаје прва интерпретација текста. Мисао рецепције је, покренута значењем уметничког текста, пренела је мисао субјекта рецепције преко тонских карактеристичних ефеката и морфолошки архаичних облика у представљени свет дела и стање језика кад је дело настало.

Посебан проблем овде представља *превођење* Доситејевог дела на друге језике. Ту је занимљиво да Гадамер сматра да је свако превођење

¹ Доситеј Обрадовић, "Живот и прикљученија", приредио Боривоје Маринковић, Београд, 1970, стр. 209-212.

² Доситеј Обрадовић, "Живот и прикљученија. Писмо Харалампију" приред. Милорад Павић, Београд, 1978, стр. 219-231.

херменеутика.³ Другим речима, немогуће је да се изврши превођење са једног на други језик, а да се при томе не промени појединачно значење⁴, звуковни па и графемски облик речи. При томе тумачење и разумевање јесу основни мисаони процеси.⁵

Ту се отвара проблематика "мртвих речи". По Гадамеру то су речи научне терминологије. Ове речи изражавају јасна, одређена значења у техници и као такве имају своју семантичку функцију. Беживотност научне терминологије огледа се у немогућности дескриптивног изражавања. Техничким терминима није могуће изградити текст који у себи садржи естетичке и онтолошке квлификације. Можемо приметити да и у свакодневном говору има "мртвих речи". То су речи које су услед константне употребе добиле на прагматичком плану, свакодневной комуникацији, а изгубиле су дескриптивну вредност и тако су постале естетички беживотне. Те речи су оне речи које се најфреквентније у свакодневной комуникацији, по свему судећи њихов број се данас креће до шест стотина.

Пренесен проблем "мртвих речи" на Доситејево дело постаје вишеструки проблем. Реч је о томе, да се у његовом делу естетички објекат конституише речима језика којим се данас не говори, а који је посредник између старог српског и савременог српског језика. Опет, може се констатовати и да је фонд речи којим је Доситејево дело узначено идентичан оном фонду најфреквентнијих речи.

Посматрајући језик из Доситејевог дела, можемо констатовати да је он данас изгубио употребну вредност, јер се састоји из низа речи и синтактичких обрта који нису у употреби. Те речи су "мртве" по својој звуковној и семантичкој вредности у односу на савремени српски језик. Међутим, овде сматрамо неопходним да направимо разлику између *мртвих речи*, које су у употреби, али не могу да конституишу естетички

³ H.G.Gadamer, "Wahrheit und Methode", Tübingen, 1960, p. 360-361.

⁴ Овде је реч о томе да се приликом превођења текста из једног језика траже синонимне речи из другог језика, које суштински никад нису семантичка и звучна копија речи која се преводи, јер у том случају не би ни било потребе преводити са једног на други језик.

⁵ Доситејево дело није само тешко превести на друге стране језике због немогућности конкретног преношења звуковно-семантичких вредности стила, већ је то преношење онемогућено преводиоцу уколико не познаје историјску варијанту језика у свом језику којом може да "покрије" значење превођеног дела. То подразумева додатну интелектуалну и мисаону активност, што потврђује Гадамерову тезу да је свако превођење херменеутика. Уколико се, назовимо-преводиоца, не сналази најбоље у славеносербском и оном што се да одредити као грађански српски језик, отежано је и "превођење" на савремени српски језик.

објекат (то се речи, пре свега, техничких па и других наука) и *заборављених речи*, које су конструктивни скелет Доситејевог дела, а данас не могу бити у употреби, али је њима било могуће конституисати естетски објекат. Шта више, *заборављеним речима* је могуће и данас конституисати естетички објекат. У прилог томе говоре текстови Ђуре Гавеле и Борислава Михајловића насталих средином XX века. Они су реконструкцијом *заборављених речи* конституисали уметнички текст.⁴

Што се тиче језика којим је Доситејево дело означено никако га приликом нових прештампавања његовог дела не треба мењати/преводити савременим српским језиком.⁵ У том случају одузимамо од аутентичности дела и добијамо једну беживотну хибридную творевину која може, у најбољем случају, имати само документарну вредност.

⁴ Погледај: Ђуро Гавела, "Злополучије Доситејево", "Огледи и критике", Београд, СКЗ, 1979, стр. 45-46; ради поређења треба погледати и нешто слабији текст писан "заборављеним речима заборављеног језика" Борислава Михајловића – Михиза, "Бориславу Пекићу посредствајем магазина – Савременик, из Београда у Лондон, 3. јунија 1979. године", "Портрети", Београд, 1988, стр. 290-291; Није згорег напоменути да је Вук први замерио Павлу Соларићу на невештом приређивању Доситејевог дела док ће Живко Поповић скренути пажњу на овај проблем далеко разложније и темељније. Он скреће пажњу да се штампања и приређивања Доситејевог дела први прхватио Глигорије Возаровић (1833) са низом грешака. После њега овог посла су се прихватили: Данило Медаковић (1850), Аксентије Мијатовић (1870) и Браћа Јовановић (1881). "Сва три поменута издања уређена су, како сам се уверио, по Возаровићеву, а не по оригиналном издању. Тако су она примила у се погрешке Возаровићева издања, умноживши их својим. По том је Возаровићево издање и покрај свих недостатака својих могло заузимати прво место међу поменутих издањима." ("Живот и прикљученија Димитрија Обрадовича нареченога у калуђерству Доситеја њим истим списат и издат", *Предговор*, СКЗ, Београд, 1893, стр. X)

⁵ Ђуро Гавела, нав. дело, стр. 40-45. То је покушао Милан Јовановић 1951. толико је прерадио Доситејево дело, да је Ђ. Гавела с правом приметио да је то дело Доситеја М. Јовановића. Мишљења смо да је исти случај и са "Животом и доживљајима", које је приредио, јер каже: "није заправо преводио", Боривоје Маринковић. Верујемо да је то учинио са најбољом намером, али тиме никоме није добро учинио, а најмање остварио оно што је имао на уму – добру намеру.

ЛИТЕРАТУРА

1. Доситеј Обрадовић, "Живот и прикљученија", приредио Боровоје Маринковић, Рад, Београд, 1970.
2. Доситеј Обрадовић, "Живот и прикљученија. Писмо Харалампију" приред. Милорад Павић, Просвета, БИГЗ ... , Београд, 1978.
3. Hans G.Gadamer, "Wahrheit und Methode", Wrlag, Tubingen, 1960.
4. Ђуро Гавела, "Злополучије Доситејево", "Огледи и критике", Београд, СКЗ, 1979.
5. Борислава Михајловића – Михиза, "Бориславу Пекићу посредствајем магазина – Савременик, из Београда у Лондон, 3.јунија 1979. године", "Портрети", Нолит, Београд, 1988.
6. Живко Поповић, *Предговор*, "Живот и прикљученија Димитрија Обрадовича нареченога у калуђерству Доситеја њим истим списат и издат", СКЗ, Београд, 1893.
7. Доситеј Обрадовић, "Сабрана дела" у три књиге, приредио Ђуро Гавела, ед. Српски писци, Просвета, Београд, 1961.

Prerdrag Jašović, Mr

Institute of Serbian Culture, Leposavić

THE PROBLEM OF "DEAD LANGUAGE"

Abstract: Dostej`s writings was up to the present published 190. Only **Живот и прикљученија** was publish in the 52 editing (without count 5 "wild" editing) whats to say they have complet 57. If by this statitic`s information we give the fact to Dositej`s writings enetred in the school curriculum programms since 1863. yers, then we can to ansver serious question: How meny corectly was introduced Dositeu`s writings to the Serbin public? The problem prepare an edition Dositej`s writings was to point Živko Popović long 1893. It look like that up to the present this problem (read meter fault) didn`t solve and at least was metotodology to observed. Therefor this work we pint on language Dositej`s writings like specifikum which do not meking like something animportant or from second important, already like beisc/ habitus from gro up, don`t only his writings already whole knowledge new Serbin letters.